

Unga och sexuell exploatering

Resultat från Liv och hälsa ung Västmanland 2023

1 Bakgrund

1.1 Introduktion

I juni 2020 fattades i regionfullmäktige ett beslut att undersökningen Liv och hälsa ung skulle undersöka förekomsten av sexuell exploatering (RV190105, behandlad 2020-06-16 63). Nästkommande undersökning var vid det tillfället år 2023.

Undersökningen är nu genomförd och detta PM är en återslaggning av de första beskrivande resultaten av förekomsten av sexuell exploatering.

Liv och hälsa ung (LHU) riktar sig till elever i årskurs 7, årskurs 9 och år 2 i gymnasiet i Västmanland. Region Västmanland har genomfört enkätundersökningen sedan 1995. Det övergripande syftet med undersökningen är att få kunskap om barn och ungas livsvillkor, hälsa och levnadsvanor. Kunskapen ska sedan fungera som ett beslutsunderlag för att kunna ta informerade och välgrundade beslut som rör insatser och åtgärder för unga i Region Västmanland.

Den tolfte undersökningen i ordningen genomfördes vecka 4 till och med 8 år 2023 och involverade ca 70 skolor i länet som tillsammans har runt 9 000 elever. Svarsandelen blev 78 procent.

Frågorna om sexuell exploatering ställdes till elever i grundskolan årskurs 9 och gymnasieskolan år 2. Elever i anpassad skola fick inte frågorna om sexuell exploatering oavsett ålder.

1.2 Sex mot ersättning och sexualbrott

Alla elever i årskurs 9 och majoriteten av eleverna i år 2 på gymnasiet var under 18 år när undersökningen besvarades. Det är ett brott att ge ersättning för sexuella tjänster, och är personen som utsätts under 18 år kan brottet även benämnas utnyttjande av barn för sexuell posering, utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, och om övergreppet dokumenteras även barnpornografibrott (polisen.se 2023). Ett gemensamt ord för dessa brottsformer är sexuell exploatering. I detta PM används omväxlande orden sex mot ersättning och sexuell exploatering. Att ge en ungdom ersättning mot sex är ett sexuellt övergrepp, men i enkäten finns två särskilda frågor om eleverna haft sex eller sålt sexuellt innehåll på nätet mot ersättning. Därför används även det begreppet i texten.

Begreppet *ersättning* används i stället för pengar eftersom pengar endast är ett av de betalningsmedel som förekommer vid sexuell exploatering. En person kan också kräva sexuellt umgänge för att erbjuda mottjänster, till exempel mat och tak över huvudet, eller i utbyte mot narkotika (Svedin, Landberg & Jonsson 2021).

Tätt sammankopplat med sex mot ersättning är människohandel. Ersättningen behöver inte gå till den som utsätts för brottet utan kan gå direkt till en kopplare. Den som utsätts kan också vara pressad till att utföra en handling som hen inte vill,

som också ersätts. Vuxna förövare kan bland annat genom så kallad grooming tvinga in unga personer in i sexuell exploatering (Socialstyrelsen 2015, OKSE 2022).

1.3 Frågorna i enkäten

Förekomsten av sexuell exploatering undersöktes genom två frågor i enkäten, var och en utformade för att tillsammans fånga det som sker i fysiska möten och det som sker via internet.

Har du någon gång tagit emot betalning eller annan ersättning för sex?

Annan ersättning kan till exempel vara mat, alkohol, kläder eller sovplats.

- ☐ Nej
- ☐ Ja
- ☐ Osäker

Har du någon gång sålt sexuellt innehåll på nätet?

Till exempel att du livestreamar eller skickar bilder eller filmer där du är avklädd eller har sex med dig själv.

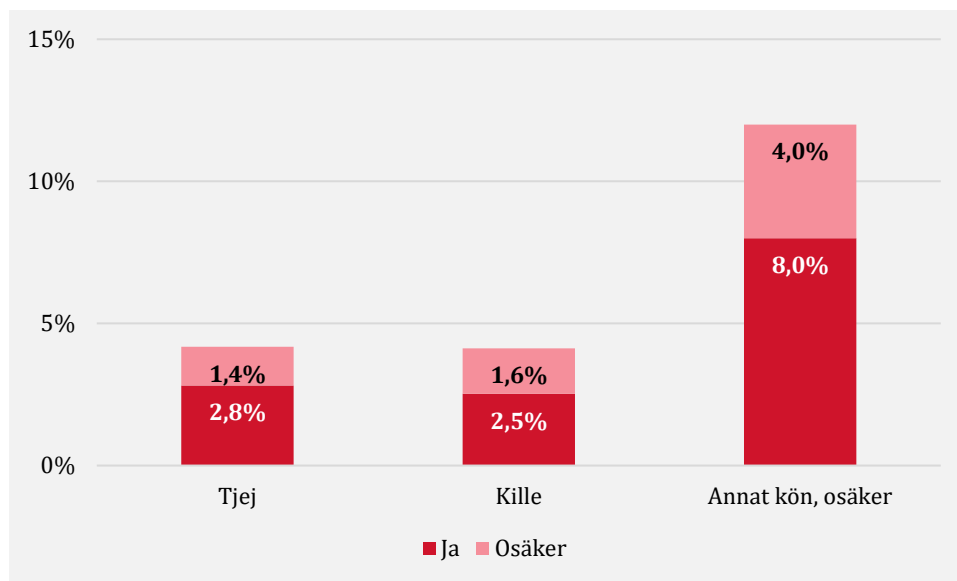
- ☐ Nej
- ☐ Ja
- ☐ Osäker

Den första frågan är en omarbetad version av en fråga från en tidigare undersökning utförd av Folkhälsomyndigheten, fråga två är egenkonstruerad.

2 Resultat

2.1 Förekomst av sex mot ersättning och sexuellt innehåll på nätet

Diagram 1. Andel elever i årskurs 9 och andra året på gymnasiet som tagit emot betalning eller annan ersättning för sex eller för sexuellt innehåll på nätet

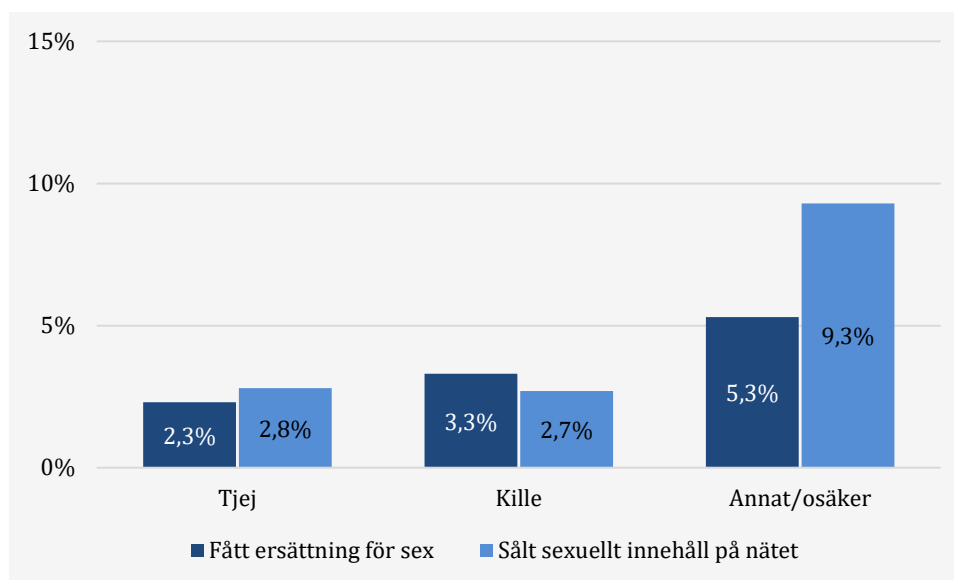

Källa: LHU 2023

Drygt 4 procent av tjejerna och killarna och 12 procent av eleverna som svarat annat kön eller osäker på sitt kön uppger att de har fått någon ersättning för sex eller sexuellt innehåll på nätet. Av dessa var ungefär en tredjedel osäkra svar, det vill säga ungdomarna var osäkra på om de tagit emot någon ersättning.

Resultatet kan delas upp på frågan om ersättning för sex, och ersättning för sexuellt innehåll på nätet.

Diagram 2. Andel elever i årskurs 9 och andra året på gymnasiet som tagit emot betalning eller annan ersättning för sex eller sexuellt innehåll på nätet, uppdelat per fråga. Säkra och osäkra svar.

Källa: LHU 2023

Resultatet uppdelat på de två frågorna var för sig redovisas i diagram 2. Drygt 2 procent av tjejerna och 3 procent av killarna svarade ja eller var osäkra på om de fått ersättning för sex. Att ha sålt sexuellt innehåll på nätet var lika vanligt bland båda könen, strax under 3 procent.

I gruppen som på frågan om kön svarade annat eller osäker var andelen som fått ersättning för sex drygt 5 procent, och drygt 9 procent hade sålt sexuellt innehåll på nätet.

För att förenkla läsningen kommer de två frågorna i resterande del av detta PM gemensamt benämnas "ersättning för sex".

2.2 Riskgrupper

Genom att jämföra svaren på frågorna om sexuell exploatering med andra frågor i enkäten går det att undersöka om gruppen elever som uppger att de fått ersättning för sex har några gemensamma drag. Informationen kan användas för att identifiera riskgrupper och i planering av förebyggande insatser.

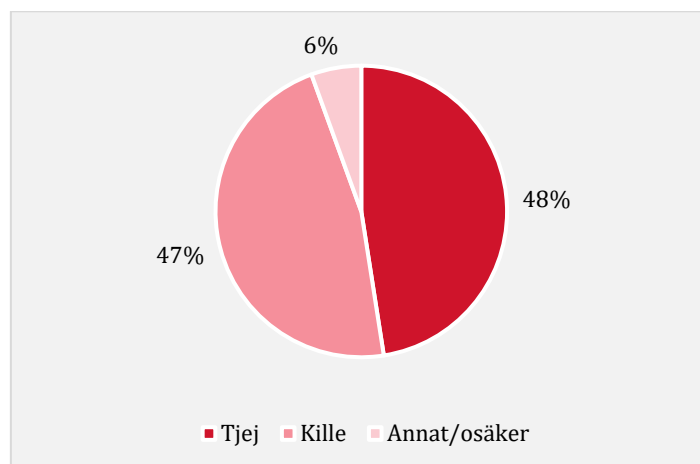
Som föregående avsnitt visade är det större risk att den som har ett annat kön eller är osäker på sitt kön blivit utsatt för sexuell exploatering. Resultaten från Liv och hälsa ung visar även att det är större risk bland:

- unga med annan sexuell läggning än heterosexuell,
- unga med funktionsnedsättning,
- unga som inte bor med någon av sina föräldrar, och
- unga vars familj har en osäker ekonomi.

Samtliga grupper har också tidigare identifierats i andra undersökningar. Tidigare undersökningar har även identifierat transpersoner som en riskgrupp, men någon fråga om transerfarenheter finns inte i undersökningen (Folkhälsomyndigheten 2017, Folkhälsomyndigheten 2019, Svedin, Landberg & Jonsson 2021).

Riskgrupperna är dock de minsta grupperna inom respektive kategori. Det är till exempel betydligt vanligare att uppge att man inte har någon funktionsnedsättning än att man har det. Därför finns det största antalet elever som blivit sexuellt exploaterade inte inom riskgrupperna. Förhållandet illustreras i diagram 3: diagram 1 visade att det är i gruppen som svarade annat/osäker på frågan om kön som högst andel uppger att de blivit sexuellt exploaterade (nästan 1 av 10), men den gruppen är i minoritet och utgör sex procent av de som drabbats som helhet.

Diagram 3. Andel elever i årskurs 9 och andra året på gymnasiet som tagit emot betalning eller annan ersättning för sex eller sexuellt innehåll på nätet, uppdelat på kön. Säkra och osäkra svar.

Källa: LHU 2023

För det praktiska arbetet innebär detta att fokus på riskgrupper inte räcker för att nå stora effekter på befolkningsnivå i arbetet mot sexuell exploatering.

2.3 Möjliga kontaktytor

En fördjupning har även gjorts av tre grupper av enkätfrågor som berör områden där organisationer kan få kontakt med unga som utsatts för sexuell exploatering. Psykisk ohälsa (1) kan innebära kontakt med vård och elevhälsa, frånvaro och social

utsatthet i skolan (2) kan leda till samtal om elevens hälsa och slutligen delaktighet i organiserade aktiviteter efter skolan (3).

Kontakter med vården - psykisk ohälsa: Det är vanligare att elever som utsatts för sexuell exploatering rapporterar depression eller ångest i jämförelse med elever som inte har erfarenhet av sex mot ersättning.

Hälften av de utsatta tjejerna och fyra av tio utsatta killar uppger att de någon gång fått diagnosen depression eller ångestsyndrom av en läkare. Tillsammans utgör de 10 procent av alla ungdomar som uppger att de fått någon av dessa två diagnoser. Fyra av tio uppger att de sökt vård för psykisk ohälsa under det senaste året, och det är betydligt vanligare att uppge att man någon gång försökt ta sitt liv, vilket i allvarliga fall kan leda till kontakt med vården.

Bland de unga som har erfarenhet av sex mot ersättning är det en högre andel som uppger att deras kontakt med vården lett till att de väntar i kö, i jämförelse med elever utan erfarenhet av sex mot ersättning. Enkäten innehåller även frågor om kontakter med elevhälsovården, och bland elever som utsatts för sexuell exploatering är det mindre vanligt att uppleva att man kan få hjälp eller bli vidare hänvisad vid behov.

Skolan: Eleverna som blivit utsatta för sexuell exploatering finns både på yrkesprogram och högskoleförberedande program, men de är något överrepresenterade bland yrkesprogrammen. Vidare är eleverna som blivit utsatta för sexuell exploatering överrepresenterade i gruppen som har olovlig frånvaro och betyget F i minst ett ämne.

Utsatthet för trakasserier och våld kan leda till att elevens hälsa uppmärksammas av skolans personal. Nästan hälften av eleverna som utsatts för sexuell exploatering har erfarenhet av kränkningar från andra elever, och de utgör 9 procent av alla elever som svarat ja på frågorna om kränkningar. Vidare har gruppen fyra gånger så stor sannolikhet att rapportera att de blivit kränkta av en vuxen på skolan, i jämförelse med elever som inte blivit sexuellt exploaterade.

Fritiden: Slutligen har en analys gjorts av de utsatta elevernas deltagande i organiserade fritidsaktiviteter, eftersom detta åter är en möjlighet för vuxna att fånga upp utsatta elever eller kanske elever med risk att utsättas.

Eleverna som haft sex mot ersättning rapporterar lite oftare än andra elever att de är aktiva i organiserade fritidsaktiviteter. Tittar man närmare på vilken typ av aktivitet så är det mindre vanligt med idrott, och mer vanligt med annat som musik, scouter, kyrkan och studiecirklar.

2.4 Användningsområden

Detta PM lyfter utmärkande drag hos elever som uppger att de utsatts för sexuell exploatering, men det förhållande som beskrevs vid diagram tre gäller för

majoriteten av de riskförhållanden och riskgrupper som nämnts: majoriteten av de elever som utsatts för sexuell exploatering finns, trots att de är överrepresenterade där, inte i riskgrupperna. Man kan också uttrycka det som att det är vanligast att vara vanlig, och det gäller även de ungdomar som rapporterar att de haft sex mot ersättning. Det är möjligt att vidare studier kan ge ökat stöd för ett mer träffsäkert förebyggande och vårdande arbete.

Vidare är det viktigt att ha i åtanke att med ett material som Liv och hälsa ung går det inte att säga vilken händelse som kom först. Det går att observera samband, men inte orsak och verkan. Praktiskt betyder det att det är okänt om dessa samband går att använda för att *förebygga* sexuell exploatering. Till exempel kan den ökade risken för psykisk ohälsa, att söka vård, att bli trakasserad på skolan och att skolka alla vara konsekvenser av brottet snarare än föregångare till utsattheten.

3 Resultatets kvalitet

3.1 Undersökningens bortfall

Undersökningen Liv och hälsa ung genomförs i skolan och undersökningen är på svenska. Ungdomar som inte är i skolan, eller inte läser och skriver på svenska, faller därför utanför studiepopulationen. Tidigare forskning har identifierat några grupper som har ökad risk för att ha blivit utsatta för sexuell exploatering, som kanske inte fångades upp av undersökningen:

- Det finns en betydande förhöjd risk för ohälsa och drogmissbruk bland unga som blivit sexuellt exploaterade. Sjukdom ökar risken att de är frånvarande från skolan vid undersökningstillfället.
- Det är vanligare att unga i statlig institutionsvård har haft sex mot ersättning, och inga sådana boenden ingår i undersökningen.
- Sex mot ersättning och människohandel är tätt sammanlänkade. Det kan finnas ett okänt antal personer i länet som är jämnåriga med eleverna i Liv och hälsa ung och offer för människohandel (Folkhälsomyndigheten 2019, Svedin, Landberg & Jonsson 2021).

3.2 Jämförelser med tidigare undersökningar

Det finns tre tidigare större undersökningar som i närtid studerat sex mot ersättning och sexuell exploatering. Det går inte att göra direkta jämförelser mellan de olika undersökningarna och Liv och hälsa ung - åldersgrupperna och frågorna skiljer sig för mycket åt - men resultaten ger en viktig bakgrund till fynden i detta PM.

I de tre undersökningarna varierar andelen unga som haft sex mot ersättning mellan 1 och 3 procent. Undersökningen *ungKAB* som riktar sig till elever i år tre på gymnasiet är den enda av de tre undersökningarna som genomförts vid upprepade tillfällen. Där har utvecklingen gått mot en sjunkande andel unga som svarar ja på frågan om sex mot ersättning, från 1,5 procent år 2009 till 1,1 procent år 2021.

Ingen av de tre liknande undersökningarna hade som i Liv och hälsa ung svarsalternativet "osäker". Om endast de säkra svaren plockas ut från Liv och hälsa ung blir den totala andelen unga som har erfarenhet av sex mot ersättning 2,8 procent, det vill säga inom samma spann som övriga undersökningar (Folkhälsomyndigheten 2017, Folkhälsomyndigheten 2019, Svedin, Landberg & Jonsson 2021).

3.3 Hur representativt är resultatet?

Det är okänt hur tillförlitligt det resultat vi fått in är i relation till den faktiska förekomsten av sexuell exploatering i Västmanland. Några möjliga felkällor utöver de problem med urvalet som redan nämnts listas nedan:

- **Avsaknad av validerade frågor:** För att en enkätfråga ska vara så tillförlitlig som möjligt behöver den följas upp genom jämförelse med någon annan källa. Det kan till exempel vara intervjuer eller registeruppgifter. Någon sådan uppföljning har ännu inte skett för frågorna om sex mot ersättning.
- **Skillnader i elevernas upplevelser och sätt att svara:** Det är inte säkert att ett barn som fått ersättning för sex upplevt situationen på det sättet. Det kan till exempel vara en upplevelse man inte vill kännas vid, inte kan skilja från ett hälsosamt sexliv eller som man endast tänker på som ett sexuellt övergrepp. Respondenten, eleven, kan också välja att inte dela med sig av en så känslig uppgift om sig själv (OKSE 2022).
- **Oseriösa svar:** I enkäter som utförs i skolmiljö finns en risk att personer med låg motivation att delta gör det ändå, och svarar oseriöst på enkätens frågor. Frågor som rör känsliga eller laddade ämnen antas ha särskilt stor risk att besvaras oseriöst. Resultaten rensas från uppenbara skojare, men det är inte möjligt att helt och hållet skilja oseriösa svar från seriösa.

4 Referenslista

Folkhälsomyndigheten (2017). *Sexualitet och hälsa bland unga i Sverige - UngKAB15 – en studie om kunskap, attityder och beteende bland unga 16–29 år*. Stockholm: Folkhälsomyndigheten.

Folkhälsomyndigheten (2019). *Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR) i Sverige 2017 – Resultat från befolkningsundersökningen SRHR2017*. Stockholm: Folkhälsomyndigheten.

OKSE, Organisationerna mot kommersiell sexuell exploatering av barn (2022). *Alla tittade men ingen såg. En granskande rapport om tillgången till skydd, stöd och rättvisa för barn som utsätts för kommersiell sexuell exploatering*. OKSE: Stockholm

Polisen. *Sexualbrott mot barn på nätet - lagar och fakta*. Polisen.se, hämtad 2023-08-06.

Socialstyrelsen (2015). *Sex mot ersättning Utbildningsmaterial om skydd och stöd till barn och unga*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Svedin, C. G., Landberg, Å & Jonsson, L. (2021). *Unga, sex och internet efter #metoo - om ungdomars sexualitet och utsatthet för sexuella övergrepp och sexuell exploatering i Sverige 2020/2021*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.